

УДК 378.1(477.75)

Н. В. Якса,

доктор педагогічних наук, доцент
(Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського)

ПЕДАГОГ ЯК СУБ'ЄКТ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Обговорюється міжкультурний підхід до професійної підготовки вчителя, однією з головних особливостей якого є формування в майбутніх педагогів міжкультурної професійної компетентності, яка розкривається в цілісному уявленні про сучасний світ та освіту, у залученні до культурної світової спадщини, визнанні рівності і позитивних рис всіх культур і права на культурну самобутність, посиленні ролі вчителя як посередника у спілкуванні учнів з ініціативною культурою.

Процес становлення нової освітньої парадигми відбувається в умовах глобалізації, зростання впливу етнокультурного чинника, переходу до інформаційного суспільства. У стратегічних законодавчих та освітніх документах нашої декларуються принципи багатосторонності та полікультурності, ставляться завдання, спрямовані на розвиток фундаментальної підготовки майбутнього вчителя на основі засвоєння духовної скарбниці українського народу, онтологічних, гностичних та аксіологічних компонентів цілісної полікультурної картини світу. У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток духовності майбутнього вчителя, що передбачає формування в нього духовних потреб, засвоєння універсальних духовних цінностей, орієнтованих на гуманістичні та демократичні ідеї.

Зазначений процес пов'язаний з формуванням полікультурного світогляду, що зумовлює таку організацію життя і професійної діяльності, за якої педагог має бути відкритим до сприйняття культур інших народів. Національне при цьому набуває ознак ґрунтовності, оскільки полікультурний соціальний, зокрема й освітній простір, має функціонувати як цілісна система полілогу культур як на загальнодержавному рівні, так і її окремих регіонів [1].

Відтак, складний і суперечливий процес національного відродження потребує всебічного осмислення історичних, політичних, соціальних, етнокультурних детермінант, що визначають особливості культурно-освітнього життя держави загалом та її окремих регіонів; стає необхідним створення і налагодження конкретного механізму, в якому б етнічна самосвідомість виступала важливим чинником усвідомлення причетності до рідної етнічної культури, розуміння її значення в консолідації української нації, у формуванні її національно-державних інтересів.

Аналіз наукових джерел вітчизняної педагогіки засвідчує, що в теорії та практиці професійної освіти накопичено значний досвід, прогресивні ідеї якого можуть стати основою модернізації професійної підготовки майбутніх учителів до міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Крім того, виявлено провідні тенденції в цій сфері, обґрунтовано сучасні наукові підходи та парадигми.

Сучасні тенденції полікультурної підготовки майбутніх педагогів досліджують як вітчизняні дослідники (І. Д. Бех, О. В. Дубовік, І. Ф. Лощенова, О. В. Сухомлинська), так і зарубіжні (П. Вебер, О. Н. Джурицький, В. Міттер, Т. Рюлькер). Культурознавчі аспекти підготовки майбутніх учителів розглядають О. В. Волошина, І. А. Зязюн, М. П. Лещенко, О. П. Рудницька, Т. В. Іванова [1–5].

Відтак, соціокультурні зміни, що відбуваються у світі, інтеграція України в європейський освітній простір потребує модернізації педагогічної освіти, визначення її пріоритетів та цінностей, розвитку теорії полікультурної освіти в контексті ідеї суб'єктності. У зв'язку з цим виникає завдання переосмислити роль педагога як суб'єкта полікультурного середовища. Наше дослідження було спрямоване на досягнення зазначеного вище завдання [1–5], що постає **метою** нашої статті.

Зазначимо, що в основу кардинальних змін у системі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів покладено певні методологічні засади, які визначають роль педагога як суб'єкта полікультурного середовища. Ця роль впливає із провідних філософських ідей стосовно сучасних світових концепцій, що поширюються в освітньому просторі: концепція глобалізації, що передбачає відповідність педагогічної освіти особливостям глобального розвитку, об'єднання кращих інтелектуальних ресурсів, міжнародне співробітництво в освітній сфері, побудоване на засадах діалогу і взаємопроникнення культур; концепція регіоналізації (локалізації) про відповідність педагогічної освіти регіональним полікультурним особливостям; положення про розвиток культур корінних народів та етнічних груп; розвиток локального партнерства міжкультурної взаємодії в освіті; відповідність навчальних програм педагогічної підготовки майбутніх учителів потребам регіону; концепція індивідуалізації, спрямована на посилення у майбутніх учителів мотивації, ініціативи, творчості в навчанні; їх залучення до світової та національної спадщини; розвиток ціннісних орієнтацій, знань, технологій, норм поведінки; розвиток особистісного потенціалу майбутнього педагога в соціальному, культурному, освітньому аспектах.

Окреслені ідеї покладені в основу модернізації педагогічної освіти та пов'язані з урахуванням багатовекторного феномену культури як специфічного способу людської діяльності, яка, насамперед, реалізується в умовах полікультурного суспільства у сфері міжкультурної взаємодії у сфері освітнього середовища.

При цьому важливу роль у формуванні особистості майбутнього вчителя як суб'єкта культури відіграють філософські ідеї: діалогова концепція культури як своєї рідної сфери діалогових відносин у просторі та часі людей різних культур; культурно-історична теорія про провідну роль соціокультурного оточення у формуванні розвитку особистості; ідеї культурної антропології про множинність культур, їх унікальність та необхідність обміну культурними досягненнями як провідної умови розвитку народів.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, ще однією важливою умовою підвищення якості педагогічної освіти майбутніх учителів є застосування різнорівневої методології, детермінованої діалектичним взаємозв'язком і взаємозумовленістю загального, особливого і одиничного в межах культурологічного підходу до професійної підготовки вчителя в умовах певних регіонів України. Визначене методологічне підґрунтя передбачає врахування сучасних наукових підходів.

Загалом, в основу професійної полікультурної підготовки майбутнього вчителя покладено розуміння сутнісних соціально-психологічних механізмів полікультурного розвитку особистості, опис яких потребує спеціального наукового інструментарію, відображеного в таких поняттях, як: сутність полікультурного розвитку особистості, принципи культуровідповідності, полікультурності, суб'єктності, толерантності та ін.; процес ціннісної та діяльнісної інтеграції особистості в культурну сферу різних народів; інтеріоризація культурних надбань людства в структуру особистості; взаємозв'язок загальної й педагогічної культури в професійній діяльності вчителя, її інтегруючі функції; набуття професійного і життєвого досвіду за допомогою механізму педагогічної підтримки.

Сукупність цих методологічних підходів конкретизує поняття "професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів (в контексті проблеми полікультурності)" як складну поліфункціональну відкриту педагогічну систему, спрямовану на формування особистості фахівця, здатного працювати в соціальній системі, що характеризується взаємодією різних культур, готового до професійної діяльності в межах полікультурного освітнього простору на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, діалогу культур та індивідуальної моральної відповідальності в мультикультурному суспільстві.

Провідним чинником і засобом, що впливає на процес професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, є культура як особливий цивілізаційний феномен, що являє собою єдність безпосередньої діяльності людей з трансляції соціального досвіду і результатів цієї діяльності, закріпленої у знаннях, уміннях, навичках, формування яких ефективно здійснюється на засадах полікультурної освіти. У цьому процесі важливу роль відіграє нова наукова галузь – культурологія освіти, яка розглядає освіту як органічну складову культури будь-якого суспільства. Саме тому необхідно враховувати полікультурні особливості Кримського регіону на всіх рівнях – "культура – освіта – культурне освітнє середовище"; "освітня установа – учень", "викладач – суб'єкт навчання", "учень – учень" та ін.

Отже, професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя має бути наповнена культурними смислами і бути полікультурною за своїм змістом. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів може бути ефективно реалізована в певному регіоні за таких умов: урахування регіональних тенденцій, природно-географічних, соціально-географічних, соціально-економічних, соціально-демографічних особливостей регіону, які безпосередньо впливають на його освітню політику; створення у ВНЗ особистісно-розвивальної системи навчання; демократичної атмосфери щодо реалізації свобод та прав людини; формування мотивації до міжкультурної взаємодії; набуття знань, умінь та навичок міжкультурної взаємодії; розвиток ціннісно-сміслової сфери особистості, зокрема позитивних моральних особистісних якостей; створення цілісного полікультурного освітнього простору в регіоні; суб'єктивізація та діалогізація освітнього простору на засадах толерантності та міжкультурної взаємодії.

Міжкультурна спрямованість, як свідчить досвід організації професійної освіти в ряді ВНЗ України, має бути забезпечена гармонійним поєднанням фундаментальних та практичних знань.

Визначений міжкультурний підхід до професійної підготовки вчителя виступає її теоретико-методологічною стратегією. Основним призначенням такого підходу є формування в майбутніх педагогів міжкультурної професійної компетентності (цілісного уявлення про сучасний світ та освіту, збагачення закону наступності, залучення до культурної світової спадщини, визнання рівності і позитивних рис всіх культур і права на культурну самобутність, посилення ролі вчителя як посередника у спілкуванні учнів з іншомовною культурою тощо).

Зазначені вище теоретико-методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх педагогів передбачають розробку концептуальної моделі їх цієї підготовки до міжкультурної взаємодії

суб'єктів освітнього процесу, в основу якого покладена ідея суб'єктності, для якої характерною є цілісність спілкування, динамічність, активність, цілепокладання і свобода вибору.

Це дозволяє визначити пріоритетні цілі полікультурної педагогічної освіти, до яких можна віднести формування конкурентоспроможного фахівця, здатного до активної життєдіяльності у багатонаціональному і полікультурному середовищі. При цьому компонентами конкурентоздатності майбутнього педагога можна вважати: компетентність, професійна майстерність, наявність іміджу, підтримка, позитивна "Я-концепція", знання і досвід у сфері гуманітарних та професійних дисциплін, технологія міжкультурної продуктивної взаємодії суб'єктів освіти.

Важливо, що зазначена вище концептуальна модель ґрунтується на методології загального, особливого, одиничного. Теоретичні засади моделі спираються на системний, професіографічний, діяльнісний, особистісно орієнтований, акмеологічний, аксіологічний, культурологічний, технологічний підходи. Дана модель може бути реалізована у трьох площинах:

- 1) структурній (мета; суб'єкти; предмет їх спільної діяльності; засоби комунікацій);
- 2) процесуальній (цілемотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, оцінно-результативний компоненти моделі);
- 3) аксіологічній (цінності професійної діяльності).

У моделі визначено результат професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя до міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього простору у вигляді сформованої готовності майбутнього педагога до здійснення міжкультурної взаємодії та його компетентості в міжкультурній взаємодії суб'єктів освітнього простору.

Зазначене вище дозволяє виділити основні риси концепції полікультурної освіти: рухливість, мінливість, відкритість, здатність до діалогу, психокультурна адаптивність, толерантність. Ці риси реалізуються у контексті проблемами спілкування в освітньому процесі, яким присвячено роботи, пов'язані з теорією зв'язку і теорією інформації та дослідження з комунікацій. Тут розвиваються такі напрями наукових досліджень:

- проблема субкультури молоді (традицій, цінностей, системи відносин);
- ідеї продуктивності; когнітивний напрям сучасної персонології;
- теорія мультикультурної освіти.

Такі підходи розширюють міжкультурну взаємодію суб'єктів освіти, розвивають полікультурний діалог, що сприяє зближенню представників різних етнічних та культурних груп.

Відтак, узагальнення результатів наукового пошуку дозволяє обґрунтувати концептуальні положення полікультурної освіти, розробити концептуальні положення полікультурної педагогічної освіти суб'єктів освітнього простору в контексті сучасних наукових підходів: головна мета вищої освіти (підготовка конкурентоспроможного педагога, здатного до життєдіяльності в полікультурному просторі), наукова основа освітньої діяльності (структурно-системні, особистісно орієнтовані, професійно орієнтовані, історико-культурологічні підходи), провідні складові педагогічної освіти (знання, вміння, навички), інноваційні технології (продуктивні, проєктивні, інформаційні), характер відносин (суб'єкт-суб'єктні стосунки), кінцевий результат (сформований рівень готовності та міжкультурної компетентності).

Слід сказати, що проведене дослідження не вичерпує всіх проблем професійної підготовки майбутніх учителів до міжкультурної взаємодії. Подальшого дослідження потребують такі аспекти зазначеної проблеми:

- розробка Концепції полікультурної освіти і виховання;
- теоретичні та методологічні засади неперервної професійної освіти полікультурного спрямування;
- особливості взаємодії соціальних інститутів в умовах полікультурності;
- вивчення можливостей розширення полікультурного компонента освіти в різних регіонах України;
- наукові засади інтеграції полікультурної освіти в освітню систему України;
- науково-методичне обґрунтування системи професійної підготовки майбутніх учителів за окремими профілями, напрямами, спеціальностями;
- дидактичні засади розробки комплексу навчально-методичного забезпечення, зокрема відповідних навчальних планів, програм, підручників та посібників, методичних рекомендацій;
- засоби та форми проведення педагогічного моніторингу;
- підготовка педагогів до розв'язання та корекції конфліктів у ситуації міжкультурної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дубасенюк О. А., Педагогічна технологія організації продуктивної міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу / О. А. Дубасенюк, Н. В. Якса // Розвиток педагогічної майстерності викладача в

- умовах неперервної освіти : монографія / За ред. М. М. Солдатенков, О. М. Семенов. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. – С. 108–121.
2. Якса Н. В. Теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Кримського регіону : [монографія] / Н. В. Якса ; наук. ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2006. – 432 с.
 3. Якса Н. В. Професійна підготовка майбутніх учителів: теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону: Монографія / Н. В. Якса. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 568 с.
 4. Якса Н. В. Аналіз педагогічної моделі полікультурної освіти // Професійно-педагогічна освіта : сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку : [монографія] / [О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, С. С. Вітвицька, Н. Г. Сидорчук, О. М. Спірін, Н. В. Якса та ін.] ; за заг. ред. проф. О. А. Дубасенюк : – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – С. 235–255.
 5. Якса Н. В. Проблема полікультурності вищої освіти України в аспекті Болонського процесу // Модернізація освіти у контексті євроінтеграційних процесів: історико-педагогічний процес : [монографія] / [О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук, Н. В. Якса, В. М. Єремєєва, Т. П. Москвіна, Л. О. Данильчук, М. Б. Агапова та інші] ; за заг. ред. Н. Г. Сидорчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 91–104.

Матеріал надійшов до редакції 18.12. 2009 р.

Якса Н. В. Педагог как субъект поликультурной среды.

Обсуждается межкультурный подход к профессиональной подготовке учителя, одной из главных особенностей которого есть формирование у будущих педагогов межкультурной профессиональной компетентности, которая раскрывается в целостном представлении о современном мире и образовании, в привлечении к культурному мировому наследию, признании равенства и позитивных черт всех культур и права на культурную самобытность, усилении роли учителя как посредника в общении учеников с иноязычной культурой.

Yaksa N. V. Teacher as the Subject of Multicultural Environment.

The article deals with the multicultural approach to the professional training of the teacher, one of main features of which is forming in the prospective teachers the intercultural professional competence that opens itself in the integral understanding of contemporary world and education, in bringing in to the cultural world legacy, in the acknowledgment of equality and positive traits of all cultures and the right to cultural originality, in strengthening the role of a teacher as a mediator in communication the students with a foreign culture.